

REVISITED Via Appia | de Via Appia Antica herzien vanuit nieuwe perspectieven

Realisering innovatief inhoudelijk programma voor Museum Het Valkhof, Nijmegen, 29.01–19.04.2022

Eindverantwoording voor het Mondriaan Fonds – Erfgoed Innovatie – 104833536

Div. PR-uitingen van MHV. Op de foto voor het persbericht staat nog de oorspronkelijke einddatum. Verlenging t/m 19 April (2^e Paasdag)

In het project *REVISITED Via Appia* is een academisch en artistiek narratief gecombineerd in een interactieve tentoonstelling. Het was een interactief tentoonstellingsmodel waar kunst, wetenschap en technologie elkaar raken en elkaar versterkten.

“REVISITED Via Appia is een archeologietentoonstelling waar niet één oude steen te bekennen is. Dankzij geavanceerde technologie en de verbeelding van een kunstenaar is de presentatie strak en verfrissend.” (ZOUT-3-2022)

Aanvrager: Stichting Museum het Valkhof, Nijmegen

Periode: 29 januari – 19 april 2022

Locatie: Museum het Valkhof, Nijmegen

Concept, Kunst, Projectleiding ¹

Krien Clevis – *Beeldend kunstenaar, Onderzoeker, Curator, PhD*

Project team

Maurice de Kleijn – *3D Geodata specialist, Archeoloog, PhD (Vrije Universiteit Amsterdam)*

Rens de Hond – *3D Geodata specialist, Archeoloog, PhD kandidaat (Radboud Universiteit Nijmegen/ Vrije Universiteit Amsterdam)*

Jorne Jongsma – *3D Applicatie ontwikkelaar (Productbuilder)*

Jesus Garcia González – *3D Applicatie ontwikkelaar (eScience Center)*

Maarten van Meersbergen – *3D Applicatie ontwikkelaar (eScience Center)*

Marco Roling – *3D data specialist, grafisch vormgever*

Stefan Oostingh – *stagiair, Saxion Hogeschool Deventer*

Stephan Mols – *Hoogleraar Geschiedenis van Nijmegen, Departement Geschiedenis, Kunst-geschiedenis en Oudheid, projectleider Mapping the Via Appia (RU Nijmegen)*

Eric M. Moormann – *Emeritus Hoogleraar Klassieke Archeologie (RU Nijmegen)*

Henk Scholten – *Hoogleraar ruimtelijke informatica (Vrije Universiteit Amsterdam)*

Projectwebsite: <https://revisited-via-appia.nl/>

N.B. Deze eindverantwoording geeft een inhoudelijke verslag van de tentoonstelling met een evaluatie van de activiteiten, de z.g. Via Appia Walks, die net voor en gedurende de tentoonstellingsperiode (t/m 19 april) hebben plaats gevonden. Door Corona is de tentoonstelling een aantal weken opgeschoven, maar zijn er ook een aantal weken bijgekomen. De Corona-tijd heeft het team gebruikt voor testen van de setting met verschillende peers. Hierbij hebben we ook extra gefocust op het ontwikkelen van een interactieve webapplicatie waarmee iedere (be)zoeker de kans kreeg om na het museumbezoek langer virtueel rond te reizen.²

REVISITED – De Fysieke tentoonstelling

Door een samenwerking tussen kunst, wetenschap en technologie professionals heeft het projectteam een innovatief product voor de bezoeker van Museum Het Valkhof gemaakt. De tentoonstelling is de artistieke en wetenschappelijke vertaling van de vraag hoe het publiek meer te betrekken bij de verschillende perspectieven, beeldvorming en reconstructies van het verleden. De leidende vraag van de tentoonstelling was: Hoe kunnen we een museum narratief construeren om de veranderingen door de tijd van het archeologische landschap van de Via Appia Antica nabij Rome te laten ervaren door de bezoeker? Hiervoor hebben we historische en artistieke perspectieven gecombineerd met een academisch perspectief, dat gebaseerd is op archeologisch onderzoek. De tentoonstelling sluit hiermee aan op de transhistorische benadering die Museum Het Valkhof nastreeft om haar collectie vanuit verschillende perspectieven en narratieven aan het publiek te communiceren, en hebben we de relatie kunst – wetenschap (archeologie) – publiek versterkt.

We hebben de bezoekers van de tentoonstelling meegenomen op een virtuele reis en door middel van (historisch en filmisch) beeld, nieuwe media en (3D-)techniek laten zien hoe men in het verleden de Via Appia heeft verbeeld, hoe dat beeld is veranderd door de tijd en hoe dat nu door archeologen wordt onderzocht en gereconstrueerd. De Via Appia Antica geeft een unieke inkijk in die verandering; het is een dwarsprofiel van de afgelopen 24 eeuwen in de vorm van een complex gelaagd landschap ook wel een palimpsest in tijd en plaats. Door een unieke samenwerking tussen de kunstenaar/onderzoeker, archeologen en dataspecialisten en 3D-technologie professionals, is er op een andere, onverwachte en innovatieve manier een appel gedaan op het publiek. REVISITED heeft laten zien dat verschillende benaderingen van de antieke cultuur naast elkaar kunnen bestaan en samen het verhaal vertellen. En juist hierin ligt de kracht van het tentoonstellingsproject; het continue veranderende perspectief. De weg is 2300 jaar geleden aangelegd en is door de tijd heen telkens anders bekeken en ervaren. De tentoonstelling legt de 24 eeuwen aan verandering tot op de dag van vandaag bloot en geeft een duidelijke temporele dimensie. Dit komt tot uiting in een museumruimte van 17 x 6 meter, waarbij de perspectieven uit het verleden, heden en de toekomst zijn geïntegreerd, zodat bezoekers via getoonde projectiebeelden de veranderingen in de tijd kunnen ervaren. Ze werden daarnaast (inter)actief meegenomen in het wetenschappelijke perspectief. In de tentoonstelling is niets bepaald en niets voorgelegd. Er is geen één geschiedenis, maar er zijn meerdere geschiedenissen naast elkaar. De bezoeker kan zelf de keuze maken welke periode hij wilde zien. Hiermee daagde REVISITED de bezoeker uit een eigen perspectief te vormen door interactief rond te reizen. Door de keuze mogelijkheden kon de bezoeker een veelzijdig, gelaagd beeld vormen van de geschiedenissen van deze antieke weg, haar monumenten en de zichtlijnen erop.

Ons interdisciplinaire projectteam heeft vanaf het voorjaar 2021 aan één stuk door gewerkt aan de interactieve 3D-viewer (opschonen scan data; VU en eScience), nieuwe 3D-interacties en aansturing voor die 3D-omgeving (VU en eScience), gebruiksvriendelijke tooling bedieningspanelen/tablets (Jongsma & Roling), filmpjes 3D-reconstructies van een aantal tumuli (De Hond) en het vervaardigen van de laatste foto's in situ en verwerken in de laatste transitie filmpjes (Clevis). De software, die de interactieve projecties van drie van de zes monumenten verzorgde, werd aangevuld met drie projecties van dito monumenten die in een *loop* draaiden. Dit alles werd aangevuld met concrete hardware. Speciaal voor de tentoonstelling werd een 1:10 vloerplattegrond van het gezamenlijk onderzoeksgebied vervaardigd, waarop alle wetenschappelijke (archeologische resten en monumenten) en artistieke data (de ingenomen standpunten van de historische beeldmakers) zichtbaar bij elkaar kwamen. In de grafische vormgeving van zowel plattegrond, sokkel (De Kleijn & Roling) als tablet (Jongsma) kwamen dezelfde elementen van weg, monument en standpunt terug,

hetgeen voor het publiek herkenkend werkte. Zes sokkels (die het gelijke aantal projecties vergezelden) prijken met handgeschilderde 3D-prints van zowel het monument in de huidige status (De Kleijn) als enkele 3D-reconstructies (De Hond). Tenslotte zijn de uiteinden van de kopse kanten van de zaal beplakt met grote fotoprints, die de tentoonstellingsweg terug naar Rome of verder naar Rome lieten lopen. Om de ervaring compleet te maken werkte de 3D-geluidscompositie van overstekende geiten (in situ), die om het half uur de zaal opvrolijkten met rinkelende bellen. Dit alles heeft geleid tot een tentoonstellingsbeeld dat enerzijds de precieze reconstructie, innovatieve en publiekstoegankelijke digitale tooling haarscherp liet zien, maar ook een beeld schepte van verwondering en immersie.³

“...Wanneer je de zaal binnenkomt zie je op twee tegenoverliggende wanden zes projecties, die wel wat weghebben van een game, en elk laat een stukje zien van die ene twee mijl van de Via Appia. Wanneer je langer staat te kijken, zie je hoe het computerbeeld van bijvoorbeeld het Mausoleo di Casal Rotondo, een enorm cirkelvormig Romeins grafmonument, langzaam verandert in een oude foto van precies diezelfde plek. Vervolgens verandert die oude foto in een recente foto, gemaakt door Clevis zelf, vanuit exact dezelfde positie genomen. Bomen worden groter of verdwijnen, aanpassingen aan het bouwwerk komen tevoorschijn. Drie van de zes schermen zijn interactief, waardoor de bezoeker zelf de verschillende standpunten kan innemen van waaruit de historische foto's gemaakt zijn. Zo wordt met nieuwe en uitnodigende technologie zichtbaar gemaakt hoe verschillende momenten in de lange geschiedenis van de Via Appia laag over laag over elkaar heen liggen...” (ZOUT-3-2022) ⁴

REVISITED – Via Appia Walks

De verschillende visies en standpunten door de tijd bepaald, hebben we ook tot uitdrukking laten komen in een speciaal publieksprogramma, waaraan het publiek werd uitgenodigd om actief deel te nemen. Dat gebeurde in de ‘**Via Appia Walks**’, die wekelijks werden georganiseerd. Onder leiding van deskundige ‘reisleiders’ (archeologen, historici, pelgrims, kunstenaars, etc.) gingen museum-bezoekers mee op reis naar de Via Appia Antica en ontdekten, met de blik van eigentijdse personages, steeds andere lagen van het historische landschap. Curator en organisatie van alle *walks*: Krien Clevis. ⁵ De *Via Appia Walks* waren een essentieel onderdeel van de tentoonstelling en is over de gehele periode volgeboekt geweest. Gestart in stilte (onder Corona) met test en peer-reviews (voor een select gezelschap), een preview voor speciale genodigden (op 26 januari o.l.v. Stephan Mols) en via Livestream voor het grote publiek, groeiden de *walks* na de bescheiden opening steeds meer uit tot een ware happening. Nieuw en reeds bekend publiek dijde uit (binnen het maximale toelaatbare van de zaal, en het museum, waar langzaam ook de mondkapjes verdwenen). Bezoekers van de *Via Appia Walks* toonden zich als ware ambassadeurs van de tentoonstelling, hetgeen een groot effect heeft gehad op het aantal bezoekers.

Daarnaast werden er ook scholen (via MHV) rondgeleid en gingen Maurice de Kleijn en Krien Clevis de discussie aan met resp. wetenschap- en kunststudenten. Van het publiek kregen we opvallende feedback, waarbij we moeten bekennen dat we het soms onderschat, maar ook overschat hebben. Dat heeft enerzijds ook te maken met het gemiddeld bezoekersgedrag, waarvan wij veel geleerd hebben in de aanpassing en finetuning van onze tooling (die we dan ook tot en met het einde hebben bijgesteld). Studenten beeldend vonden de combinatie van verschillende media verrassend goed geslaagd. Universitaire studenten hadden goede tips over data en verwerking.

Via Appia Walk met Michael Vande Bril, 16 maart 2022

N.B. De tentoonstelling ging open voor het publiek op 22 januari. De officiële opening was op 29 januari.

0. Week 3 2022: woensdag 19.01: *Peers review walk*: met een select aantal deskundigen en genodigden wordt de installatie REVISITED getest en gefinetuned

1 en 2. Week 4: woensdag 26.01: *Preview walk: 2 presentaties in het kleine auditorium en 1 gezamenlijke walk op zaal*: met een select aantal genodigden en online voor het grote publiek

1. Mijl V en VI op de Via Appia Antica: Nederlands onderzoek en bevindingen op twee belangrijke mijlen: context van het gehele onderzoek → Prof.dr. **Stephan Mols** (hoogleraar Geschiedenis van Nijmegen, RU/projectleider *Mapping the Via Appia* (MVA) en

2. dr. **Christel Veen** (docent Archeologie RU/opgravingsleider van MVA)

3. Zaterdag 29.01: *Openingstalk en walk: 15.00 u. Aula, daarna in timeslots op zaal*

Archeologie en beeldende kunst op de Via Appia Antica met een vleugje Nijmegen:

Welkomstwoord Hedwig Saam (directeur MHV), met het REVISITED-team (**Clevis, De Hond, De Kleijn, González, Jongsma, Mols**), en openingswoord via Livestream door dr. **Simone Quilici** en **Francesca Romana Paolillo** (resp. directeur en archeoloog van het Parco Archeologico dell'Appia Antica). Het betreft een doorlopend programma tot 19.00 u.

4. Week 5: woensdag 2.02: *Deze walk werd verplaatst naar 6 april, wegens ziekte spreker.*

4 en 5. Week 6: woensdag 09.02: *2 presentaties kleine auditorium en 1 gezamenlijke walk op zaal*

1. De Via Appia in de Romeinse tijd: stadsgrenzen en stedelijke grenslandschappen → dr. **Saskia Stevens** (UD Onderzoeksinstituut Geschiedenis en Kunstgeschiedenis UU, archeoloog/ historicus),

2. Mijl V en VI op de Via Appia Antica: Nederlands onderzoek en bevindingen op twee belangrijke mijlen: het buitengebied → dr. **Jeremia Pelgrom** (UD Romeinse rurale geschiedenis RUG, archeoloog/oudhistoricus)

6 en 7. Week 7: woensdag 16.02: 2 presentaties kleine auditorium en 1 gezamenlijke walk op zaal:

1. De Christelijke Via Appia: de late Oudheid en de vroegchristelijke tijd, met de verschillende Christelijke catacomben → Prof.dr. **Sible de Blaauw** (emeritus hoogleraar RU, kunsthistoricus/historicus)

2. Benito Mussolini en de fascistische blik op de Via Appia → dr. **Nathalie de Haan** (UD Oude Geschiedenis RU, archeoloog/historicus)

8. Week 8: woensdag 23.02: 1 presentatie in het kleine auditorium en daarna walk op zaal:

De eerste reconstructies en romantische tijd, 1750-1850: van *Winckelmann* tot *Dickens* → Prof.dr. **Eric Moormann** (emeritus hoogleraar Klassieke Archeologie RU), onderzoeker van de antieke monumenten op Mijl V&VI en deskundige in de romantische representatie (initieel hoofd MVA-team),

9. Week 9: woensdag 02.03: 1 presentatie in het kleine auditorium en daarna walk op zaal:

De Middeleeuwen van Rome, Rome als een grote ruïne → Prof.dr. **David Rijser** (bijzonder hoogleraar Recepties van de Klassieke Oudheid RUG, classicus),

10. Week 10: woensdag 09.03: Deze walk werd verplaatst naar 6 april i.v.m. de Oratie van Stephan Mols.

10 en 11. Week 11: woensdag 16.03: 2 presentaties kleine auditorium en 1 gezamenlijke walk op zaal:

1. 3D-reconstructies van monumenten op Mijl V en VI; de 21^e eeuw → dr. **Maurice de Kleijn**. De Kleijn is geo-spatial archeoloog en data-specialist en is tevens als onderzoeker verbonden aan SPINlab/VU). Samen met Rens de Hond is hij kenner van de Via Appia op virtueel gebied, die de hedendaagse visie op reconstructies van de Via Appia vertolken.

2. *In de voetsporen van Piranesi*. Drie eeuwen historische standpunten en zichtlijnen op de belangrijkste monumenten van Mijl V en VI → dr. **Krien Clevis** (kunstenaar/onderzoeker) vertelt over haar jarenlange onderzoek aan de Via Appia Antica.

12 en 13. Week 12: 23.03: 2 presentaties in het kleine auditorium en 1 gezamenlijke walk op zaal:

Deze walks gaan over pelgrimages: onderzocht en performed door kunstenaars en dichters →

1. **Miriam Sentler** MA (kunstenaar/onderzoeker), betrokken bij het gelijktijdig lopende project *Exploded View* (januari – februari 2022, Arti et Amicitiae, Amsterdam) en

2. **Michael Vande Bril**, die een episch reisgedicht schreef *Op de weg van Appia* (Uitgeverij Vrijdag, n.a.v. zijn reizen over de Via Appia Antica in 2018 en 2020),

14 en 15. Week 13: 30.03: 1 presentatie in het kleine auditorium en daarna 1 walk op zaal en verder:

1. De plek van Museum Het Valkhof: Romeinse wegen in Nijmegen en de antieke weg die langs MHV liep → Prof.dr. **Stephan Mols** (hoogleraar Geschiedenis van Nijmegen, RU/projectleider MVA).

2. De weg loopt door: de Via Appia Walk gaat naar buiten → **De Vereniging Pelgrimswegen naar Rome** neemt ons in de laatste *Via Appia Walk* mee naar buiten en leggen verband met de Romeinse Limes paden, die vlak langs Nijmegen lopen, en voor veel pelgrim als startpunt geldt om naar Rome te lopen.

→ **EXTRA wegens verlenging:**

16 en 17. Week 14: 06.04: 2 presentaties in het kleine auditorium en 1 gezamenlijke walk op zaal:

1. De Romeinse keizertijd: epigrafische zelfrepresentatie → dr. **Rens Tacoma** (UHD Instituut voor geschiedenis UL, historicus),

2. Van de 20^e naar de 21^e eeuw: De Via Appia als erfgoed; contrasterende claims en maatschappelijke uitdagingen: van *Antonio Cederna* naar het Parco Regionale dell'Appia Antica →

Prof.dr. **Gert-Jan Burgers** (hoogleraar History and Heritage of Cultural Landscapes and Urban Environments VU/ directeur CLUE+, Interfacultair onderzoeksinstituut voor Cultuur, Kennisvorming, Geschiedenis en Erfgoed)

18 en 19. Week 15: 2 presentaties in het kleine auditorium en 1 gezamenlijke walk op zaal:

1. *Brokken maken graven*. De studie van architectuurresten langs de via Appia → Prof.dr. **Eric Moormann** (emeritus hoogleraar Klassieke Archeologie RU), onderzoeker van de antieke monumenten op Mijl V&VI (initieel hoofd MVA-team),

2. 3D-reconstructies van de Piramide en de Tumulus van de Orazi op Mijl V en VI; de 21^e eeuw → **Rens de Hond** (promovendus RU), geo-spatial archeoloog en data-specialist, deskundige van de Via Appia op het gebied van 3D-reconstructies.

3. *In de voetsporen van Piranesi*; drie eeuwen historische standpunten en zichtlijnen op de belangrijkste monumenten van Mijl V en VI → dr. **Krien Clevis** (kunstenaar/onderzoeker) vertelt over haar jarenlange onderzoek aan de Via Appia Antica.

Zie verder onze website: <https://revisited-via-appia.nl/> en: <https://www.museumhetvalkhof.nl/zien-en-doen/tentoonstellingen/niet-meer-te-zien/revisited-via-appia/>

Het publiek heeft door middel van de fysieke tentoonstelling in combinatie met de Via Appia Walks, een ware reis door de tijd gemaakt. We kunnen dan ook met recht zeggen dat de bezoeker die de tentoonstelling heeft bezocht, weg is gegaan met een beter idee over veranderende landschappen door de tijd heen. De tentoonstelling gaf vorm aan een collectief besef van de constante verandering en de daarmee gepaard gaande veranderende perspectieven. De tentoonstelling heeft oprecht een bijdrage geleverd aan het idee van de culturele biografie van het historisch landschap, waarmee het publiek zichzelf op een tijdslijn heeft gezet om tijd en het verloop ervan opnieuw te beleven. Op een van de laatste *Via Appia Walks*, slaakte een bezoeker uit: "Nu begrijp ik helemaal waar het omgaat! Ik heb nu pas echt een veelzijdig beeld van de Via Appia!"

Namens het REVISITED team, Krien Clevis, 11.07.2022

Noten:

1. Zie hier de organisatie en samenwerkende partners: <https://revisited-via-appia.nl/colofon/>
2. Zie de Appia App: <https://revisited-via-appia.nl/de-appia-app/>
3. Zie over de tentoonstelling: <https://revisited-via-appia.nl/de-tentoonstelling/>
Zie over het onderzoek Krien Clevis: <https://revisited-via-appia.nl/de-weg-in-beeld/>
Zie over onderzoek De Hond/De Kleijn: <https://revisited-via-appia.nl/de-weg-in-data/>
4. Van Anneke van Wolfwinkel; Feuilleton: *Geen oude steen te bekennen*, ZOUT-3-2022, <https://www.zoutmagazine.eu/feuilleton-geen-oude-steen-te-bekennen/>
5. De *Via Appia Walks* vonden gedurende de tentoonstelling elke woensdagmiddag plaats, tijdstip 14.00 – 16.00 u. De meeste sprekers startten hun verhaal in het auditorium starten (met beeldmateriaal), waarna de reis aanvangt aan het begin van mijl V op zaal. Bij de laatste Via Appia Walk, georganiseerd door de Pelgrimsvereniging, werd ook het buitengoed erbij betrokken en werd er gewandeld.